

SADULLAH ENVERÎ VE ESERLERİ

Metin BİLAL*

Mevt erib düştü elinden kalem-i vak‘anüvis
Verile nâme-i a‘mâli yemîninden ana
Kıldı misbâh-ı duâdan leme‘an târîhi
Enverî’nin ede pür nûr mezârın Mevlâ¹

Hayatı

Sadullah Bey’in Trabzon’da² 1735-36 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.³ Kaynaklarda çocukluğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkında bilgiler daha çok memuriyet hayatı ile ilgilidir. Bu bilgiler de arşiv belgelerine ve vakâyi‘vünislerin aktardıklarına dayanmaktadır.⁴ Sadullah Bey küçük yaşta İstanbul’a giderek tahsilini orada tamamlamıştı. Akabinde kâtiplik mesleğine yönelmiş ve bir süre sonra Babîâlî’ye intisap etmişti.⁵ Burada eğitim gördüğü sırada “*Enverî*” mahlasını da almıştı. Sadullah Bey kâtiplik mesleğinden hâceganlığa kadar yükselmişti.⁶ Sadullah Enverî beşinci kez görevlendirildiği vakâyi‘vünisliği icra ederken 8 Kasım 1794 tarihinde vefat etmişti. Mezarı Karacaahmet Mezarlığı, Selimiye Dergâhı karşısında bulunan ve Haydarpaşa’ya giden yolun kenarında yer alan yedinci adadadır.⁷ Sadullah Bey ahlaklı iyi huylu ve dürüst bir kişiydi. Arapça ve Farsçayı iyi derecede kullanacak seviyede bilmekteydi. Bu alandaki yeteneğini eserini yazarken konuya göre Arapça atasözleri, hadisler ve ayet-i kerîmeler ekleyerek göstermiştir.⁸ Sadullah Bey’in Seyyid Yahya, Abdullah Behcet ve Ali Rıza adlarında üç oğlu bulunmaktadır. Seyyid Yahya babasının vefatından kısa bir süre sonra vefat etmişti. Abdullah Behcet 1809 yılında selâm ağalığı görevindeyken vefat etmişti. Ali Rıza ise 1819 yılında vefat etmişti.⁹

* Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID:0000-0003-3150-8272, metinbilal61@hotmail.com

¹ Şair Sürürî’nin Sadullah Bey’in vafatı üzerine onun ölüm tarihini düştüğü şiiri. Detaylı bilgi için bk. Sadetdin Nühzer Ergün, *Türk Şairleri*, İstanbul 1946,s.1303.

² Abdulkadir Özcan’a göre aslen Trabzonlu olan Sadullah Enverî İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz., Abdulkadir Özcan, “Enverî Sadullah” Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi,Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015,s.155.

³ Hüseyin Sarıkaya, “Selef-Halef İki Vak‘anüvis Sa’dullah Enverî ve Halil Nürî’nin Terekeleri Mukayeseli Bir İnceleme”, *Belleten*, cilt 86, sayı 305, Ankara 2022, s. 180; Abdulkadir Karaman, “Enverî”, *EF*,volume 2, E.J. Brill, Leiden 1986, s. 702; Süleyman Gür, “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”, *Karadeniz Tek. Üni. İlahiyat Fak. Der.*, cilt 5 sayı 1, Bahar 2018, s. 209-210.

⁴ Hikmet Çiçek, “Vekâyi‘yünvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi’nin II. Cildinin Metin ve Tahlili(1187-1197/1774-1783)” *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2018, s. 9.

⁵ M. Münir Aktepe, “Enverî Sâdullah”, *DİA*. Cilt 11, Ankara 1995, s. 268.

⁶ U. Filiz Bayram, “Enverî Târîhi (Metin ve Tahlil)”, *İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 32.

⁷ Hikmet Çiçek, s. 14.

⁸ U. Filiz Bayram, s. 54.

⁹ Muharrem Saffet Çalışkan, s. 15.

Görevleri

Sadullah Enverî muayyen zamanlarda beş kez vakâyi'vünis olarak görev yapmıştır. Toplamda yirmi yıl üç ay bu görevde bulunan Sadullah Enverî, Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim olmak üzere üç Osmanlı padişahına hizmet etmiştir.¹⁰ Sadullah Enverî Lehistan meselesi yüzünden başlayan Osmanlı-Rus savaşı esnasında seferde yaşanan olayları yazmak için 22 Mart 1769 tarihinde vakâyi'vünis olarak görevlendirilmişti. Sadullah Bey yaklaşık 6 yıl süren Osmanlı-Rus savaşı boyunca bu görevini yerine getirmişti. Ancak savaşın kaybedilmesi büyük infiale neden olmuştu. Bu durumun sorumlusu ordu ve devlet ricali görülmüştü. Bundan dolayı da Sadullah Enverî vakâyi'vünislik görevinden azledilmişti.¹¹

Sadullah Enverî vakâyi'vünislik görevinden alındıktan sonra bir süre hiçbir görev yapmamıştır. 30 Kasım 1775 tarihinde “*Muhâsebecilik-i Evkâf-ı Küçük*” görevine getirilmiştir. Bu görevde iken 9 Aralık 1776 tarihinde ikinci defa vakâyi'vünisliğe getirilmişti.¹² Sadullah Bey Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın desteğini ve iltifatını kazanmıştı. Daha sonra 8 Aralık 1777 tarihinde “*Teşrifâtçılık ve Dîvân-ı Hümayûn Divitdârlığı*” görevlerine getirilmişti. Sadullah Bey Kara Vezir Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde vakâyi'vünislik görevinde bulunmaktaydı. Sadullah Bey'e Eylül 1782 tarihinde yapılan görevlendirmelerde “*Mevkufâtçılık*” vazifesi de verilmişti.¹³ Sadullah Bey'e 5 Eylül 1783 tarihinde “*Büyük Tezkirecilik*” görevi de ihsan edilmişti. Ancak bir süre sonra bu iki görevi birlikte yürütemeyeceği düşüncesiyle 2 Kasım 1783 tarihinde vakâyi'vünislikten azledilmişti. Eylül 1785 tarihine gelindiğinde Büyük Tezkirecilik görevinden de alınmıştı. Sadullah Bey birkaç ay dinlendirildikten sonra “*Anadolu Muhasebeciliği*” görevine getirilmişti.¹⁴

Sadullah Enverî Bey üç buçuk yıl sonra Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarının başlaması üzerine 10 Temmuz 1787 tarihinde üçüncü kez vakâyi'vünislik göreviyle onurlandırılmıştı.¹⁵ Ordu ile sefere iştirak eden Sadullah Bey'e “*Anadolu Muhasebeciliği*”, “*Ganem Mukataacılığı*” ve “*Büyük Tezkirecilik*” görevleri de verilmişti. Bir süre sonra Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya'dan dönmesi üzerine Sadullah Bey vakâyi'vünislikten üçüncü kez azledilmişti.¹⁶ Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki 1787-1792 savaş Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulmuştu. Vakâyi'vünis Ahmed Vasıf Efendi bu anlaşmanın gerçekleşmesinde görevlendirilince Sabullah Bey dördüncü kez vakâyi'vünis olarak görevlendirilmişti. Ancak bu görevi de bir buçuk yıl sürmüştü. III. Selim vakâyi'vünis Ahmed Vasıf Efendi'yi Midilli'ye sürgün etmişti. Bunun üzerine Sadullah Bey beşinci defa vakâyi'vünisliğe getirildi. Bu görevini vefat tarihi olan 7 Kasım 1799'a kadar sürdürmüştü.¹⁷

Eserleri

Sadullah Enverî Bey kaleme aldığı üç ciltlik Enverî Târîhi'nin dışında layihalar¹⁸ ve şiirler de yazdığı bilinmektedir. Arapça ve Farsça şiirlerinin yanında az da olsa Türkçe şiirleri bulunmaktadır.

¹⁰ U. Filiz Bayram, s. 33.

¹¹ Muharrem Saffet Çalışkan, “Vekâyi'yinüvis Sadullah Efendi Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1768-1774)”, *Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, s.11-13; Hikmet Çiçek, 10; Kemal Beydili, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, cilt 26, Ankara 2002, s.524-527; Hüseyin Sarıkaya, s. 181.

¹² U. Filiz Bayram, s. 35; Erhan Afyoncu, “Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I”, *Belgeler*, cilt 20, sayı 24, Ankara 1999, s. 123.

¹³ Muharrem Saffet Çalışkan, s. 13.

¹⁴ Münir Aktepe, s. 269; Muharrem Saffet Çalışkan, s. 13; U. Filiz Bayram, s. 35-36.

¹⁵ U. Filiz Bayram, s. 36.

¹⁶ Muharrem Saffet Çalışkan, s. 13-14.

¹⁷ Hikmet Çiçek, s. 12.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde farklı zamanlarda devlet ricalinden önemli kişiler devlet düzenindeki aksaklıkları göstermek ve bunlara çözüm önerisi sunmak için raporlar kaleme almışlardır. Bu raporlara genellikle “ıslahatnâme”, “ıslahat risalesi” yahut “ıslahat layihası” denilmiştir. Detaylı bilgi için bkz., Mehmet İpşirli, “İslahat”, *DİA*, cilt 19, Ankara 1999, s. 170-174.

Sadeddin Nüzhet Ergun Fatm Tezkiresi'nde Enverî'ye ait olduğu vurgulanan şiirin adaşı olan diğer bir kişiye ait olduğunu vurgulamaktadır. Enverî Târîhi incelendiğinde eserinde rastlanan bazı parçalar onun şiirle uğraştığını göstermektedir.¹⁹

1. Enverî Târîhi

Enverî Târîhi XVIII. yüzyıla ait önemli eserlerden biridir. Sadullah Bey aralıklarla yirmi yıl gibi bir süre Osmanlı Devleti'nin resmi vakâyi'vünisi olarak görev yapmıştı. Bu süre zarfında yedi cüzden toplamda üç ciltten oluşan eserini kaleme almıştır. Günümüzde eserin üç cildine dair gerek yurtiçi gerekse yurtdışında olmak üzere birçok nüshası mevcuttur. Sadullah Bey'in bu önemli eserinin ismine gelince Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki katalogda "Vekayiname-i Enverî Sa'dullah Efendi şeklinde kayıt edilmiştir. Aynı kütüphanenin Bağdat Kitaplığı bölümünde ise "Târîh-i Enverî"²⁰ diye geçmektedir. Genel olarak eser bu isimle geçmektedir.²¹

Muhtevası: Sadullah Bey eserinin birinci cildini vakâyi'vünis olarak görevlendirildiği zaman yazmıştır. Eserine Osmanlı ordusunun İstanbul Davutpaşa'dan hareketle Mart 1769 tarihinde sefere çıkmasıyla başlar. Savaşın sebebi olan Lehistan meselesi, ordunun cepheye varışı, harpler ve görevden almalarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca orduya gelen mektuplar, hatt-ı hümayûnlar, tahrirâtlar, mütâreke mukavelenâmeleri ile Osmanlı-Rus harbi bütün tafsilatıyla yer almaktadır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 17 Temmuz 1774 tarihinde imzalanmasından sonra ordunun İstanbul'a dönmesiyle son bulur. İkinci cildi 21 Kasım 1776 tarihinden 2 Kasım 1783 tarihine kadar süre zarfında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen olayları muhteva etmektedir. Eserin son cildini ise 1787 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları oluşturmaktadır. Ayrıca dönemin önemli olaylarını da içermektedir.

2. Layihaları

Sultan III. Selim dönemine geldiğinde yenileşme hareketlerine bağlı olarak padişahın talebi üzerine devletin içine düştüğü durumundan kurtulabilmesi için devlet adamlarına ve bazı yabancı uzmanlardan ıslahat layihaları kaleme almışlardı. Sultan III. Selim'e layiha sunanlardan biri de Sadullah Enverî Bey'di.²² Ordu ile sefere giden vakâyi'vünis Sadullah Bey ordunun durumunu yakından görmüştü. Ordunun başarılı olması için dikkatini çeken ve üzerinde düşündüğü konuları dört layiha olarak kaleme almıştır. Bunlar: Agavât ve Yevmiye maddesine dair, Yeniçeri maddesine dair, Yevmiyye nizâmına dair, Sipâh ve silahdâr ocakları nizâmına dair layihalarıdır.²³

3. Şiirleri

Sadullah Bey'in vakâyi'vünisliğinin yanında şiir yazma yeteneğinin de olduğu anlaşılmaktadır. Şiir yazmada mahir olan Sadullah Bey Enverî Târîhi'nde Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerine yer vermiştir.

Li-münşi'îhi²⁴

Ey kılî-i hüner-perver-i ma'nâ-efzây
Gel vaşf-ı şehen-şâha ve ol-nuţk-ı ârâ
Zabţ ile vuķû'ât-ı zemânın k'olasın
Meddâh-ı sultânla engüşt-nümâ²⁵

¹⁹ Münir Aktepe, s. 269.

²⁰ Aslında Sadullah Bey eserinin ismini 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesiyle düştüğü tarih mısrasında vermektedir. "Söyledim bir mısra' ile Enverî Târîhi'ni Rusya ile şulh olup devlet-i cihân buldu sükûn." Detaylı bilgi için bkz., Hikmet Çiçek, s.16.

²¹ Hikmet Çiçek, s. 15-16.

²² U. Filiz Bayram, s. 50.

²³ U. Filiz Bayram, s. 51-52.

²⁴ Sadullah Bey'in Türkçe şiiri

²⁵ Hikmet Çiçek, s. 43.

Sadullah Bey'in Arapça şiiri:

Şi'r

اذالم يكن عون من هلا للفتى
فاول مايجنى عليه اجتهاده
ان الشرف محمد فاق الورى
يفتيك من در رهلم سب²⁶

Sadullah Bey'in Farsça şiiri:

كيان رفته اندو كيان امد
بجای هما ماكيان امد
دنیا کی جاويد آدميست
ايدہ جای است بنايد قرار کرد
چند استخوانکه هاوز دوران روزگار
خروش جنان بكوفت كه خاكش غبار کرد
ظالم نماند قاعده ء رشت اوبماند
عادل برفت و نام نکوباد کارک²⁷

Resim 1: Enverî Târîhi'nin ilk iki sayfası

²⁶ Hikmet Çiçek, s. 52.

²⁷ Hikmet Çiçek, s. 55.

Resim 2: Enverî Târîhi'nin son iki sayfası

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan. "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I", *Belgeler*, cilt 20, sayı 24, Ankara 1999, s. 123.
- Aktepe, M. Münir. "Enverî Sâdullah", *DİA*. Cilt 11, Ankara 1995, s. 268-270.
- Bayram, U. Filiz. "Enverî Târîhi (Metin ve Tahlil)", *İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.
- Beydili, Kemal "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, cilt 26, Ankara 2002, s. 524-527.
- Çalışkan, Muharrem Saffet. "Vekâyi'yinüvis Sadullah Efendi Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1768-1774)", *Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000.
- Çiçek, Hikmet. "Vekâyi'yinüvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili(1187-1197/1774-1783)" *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2018.
- Ergün, Sadetdin Nühzer. *Türk Şairleri*, İstanbul 1946.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Tek. Üni. İlahiyat Fak. Der.*, cilt 5 sayı 1, Bahar 2018, s. 155-239.
- İpşirli, Mehmet. "İslahat", *DİA*, cilt 19, Ankara 1999, s. 170-174.
- Karaman, Abdülkadir. "Enverî", *EL²*, volume 2, E.J. Brill, Leiden 1986, s. 702.

Özcan, Abdulkadir. “Enverî Sadullah” *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 155.

Sadullah Enverî, Enverî Târîhi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 1851.

Sarıkaya, Hüseyin. “Selef-Halef İki Vak‘anüvîs Sa‘dullah Enverî ve Halîl Nûrî’nin Terekeleri Mukayeseli Bir İnceleme”, *Belleten*, cilt 86, sayı 305, Ankara 2022, s. 176-217.